

А. Гусак,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Волинського національного університету імені Лесі Українки

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПРОБАЦІЇ

Зміни в суспільстві останніх десятиліть призвели до зростання його криміналізації. Зрозуміло, що кількість засуджених до тривалих термінів ув'язнення теж зросла [1].

Досить важким на сьогодні є становище тих, хто відбув покарання. Під час ув'язнення особа щодня дотримувалася суворих тюремних правил і набула здатності бути залежною. Як наслідок, така людина не завжди психологічно готова до нормального життя. Досвід показує, що процес відбування покарання може мати багато негативних наслідків для особистості. Перш за все, до особи, яка вчинила злочин, за вироком суду повинні бути застосовані певні обмеження та заборони. По-друге, це негативно позначається на морально-психологічному стані людини: підвищується агресивність, ризик розвитку психічних захворювань тощо.

Розроблено достатньо законодавчих положень щодо цього процесу, наприклад Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк» тощо, проте на практиці положення цих нормативів не реалізуються, про що свідчить кількість рецидивів серед колишніх правопорушників.

На практиці впровадження системи пробації значно покращить умови утримання правопорушників,

підвищить рівень організації соціально-просвітницької та психологічної роботи, підвищить ефективність праці та рівень професійної підготовки персоналу виправних установ [2, с. 146]. Кожного засудженого до обмеження чи позбавлення волі супроводжує офіцер пробації, який готує правопорушника до його звільнення, наприклад, працевлаштовує та допомагає знайти житло. Це забезпечує кращу соціальну підтримку для тих хто звільнився, оскільки цю допомогу надає держава в особі державних службовців, а не якась організація, чії поради та рішення є лише пропозиціями.

За останні роки Україна досягла великих успіхів у реформуванні пенітенціарної системи. Проте слід розуміти, що це досить складний процес, який потребує багато часу та зусиль, тому необхідно залучати позитивний досвід інших країн. Міжнародна практика боротьби зі злочинністю давно визнала, що ув'язнення слід використовувати як винятковий засіб для небезпечних злочинців, оскільки соціальна ізоляція часто призводить до особистого руйнування, втрати корисних соціальних зв'язків і розвитку психічних розладів.

Процес розвитку інституту пробації відрізняється в різних країнах, але спільним є впровадження нагляду, включаючи соціальну допомогу, певний ступінь реабілітації правопорушників і подальше сприяння якісному незалежному життю. [3, с. 34–41].

Перевагою інституту пробації є не тільки гуманізація, а й соціальна та економічна зручність. Утримання

правопорушника в суспільстві підвищує його шанси на успішне виправлення, збереження корисних соціальних стосунків (створення сім'ї), працездатність (матеріальна компенсація потерпілим), уникнення негативних наслідків кримінального середовища для правопорушників у місцях позбавлення волі [4, с. 71–73]. З економічної точки зору пробація обходиться державі дешевше, ніж витрати на утримання в'язниць (інфраструктура, персонал, ув'язнені).

Завдяки успіху таких нововведень у ЄС пробація більше не розглядається як альтернатива ув'язненню, а, насамперед, як захід кримінального правосуддя. Ув'язнення застосовується лише у виняткових випадках в інтересах жертви, безпеки суспільства або реінтеграції правопорушника в суспільство [4, с. 71–73]. У європейських країнах співвідношення пробації та тюремного ув'язнення зазвичай становить три до одного.

Удосконалення українського законодавства через врахування зарубіжного досвіду є обов'язковою умовою майбутнього набрання чинності цими нормами, особливо, якщо вони передбачають введення нових видів покарань у Кримінальному кодексі України. Головне – уникати механічного повторення досвіду інших країн, оскільки те, що потрібно запозичити та впровадити, має органічно переплітатися з національними правовими традиціями та культурою українського народу [5, с. 68–74]. Сьогодні служба пробації є однією із центральних систем кримінального правосуддя в усьому світі з кількох причин. Відносно низькі витрати, ефективніші можливості реабілітації правопорушників, зниження ризику рецидиву – усе це дає підстави оцінити великий потенціал пробації. Віримо, що ція заходи допоможуть вивести пенітенціарну політику України на новий рівень, підвищити авторитет нашої держави на міжнародній арені та забезпечити дотримання прав громадян.

Розглянемо поняття та зміст пробації, напрямок якої спрямований на ресоціалізацію особи.

Пенітенціарна пробація – це підготовка до звільнення засуджених з метою працевлаштування за обраним ними місцем проживання після звільнення [6].

Допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію є соціальним патронажем [7].

Для забезпечення ефективної підготовки до звільнення засуджених державні органи та установи здійснюють низьку спеціалізованих заходів.

До таких суб'єктів відносяться органи внутрішніх справ; органи праці та соціального захисту населення; соціальна служба в справах сім'ї, дітей та молоді; органи та заклади охорони здоров'я.

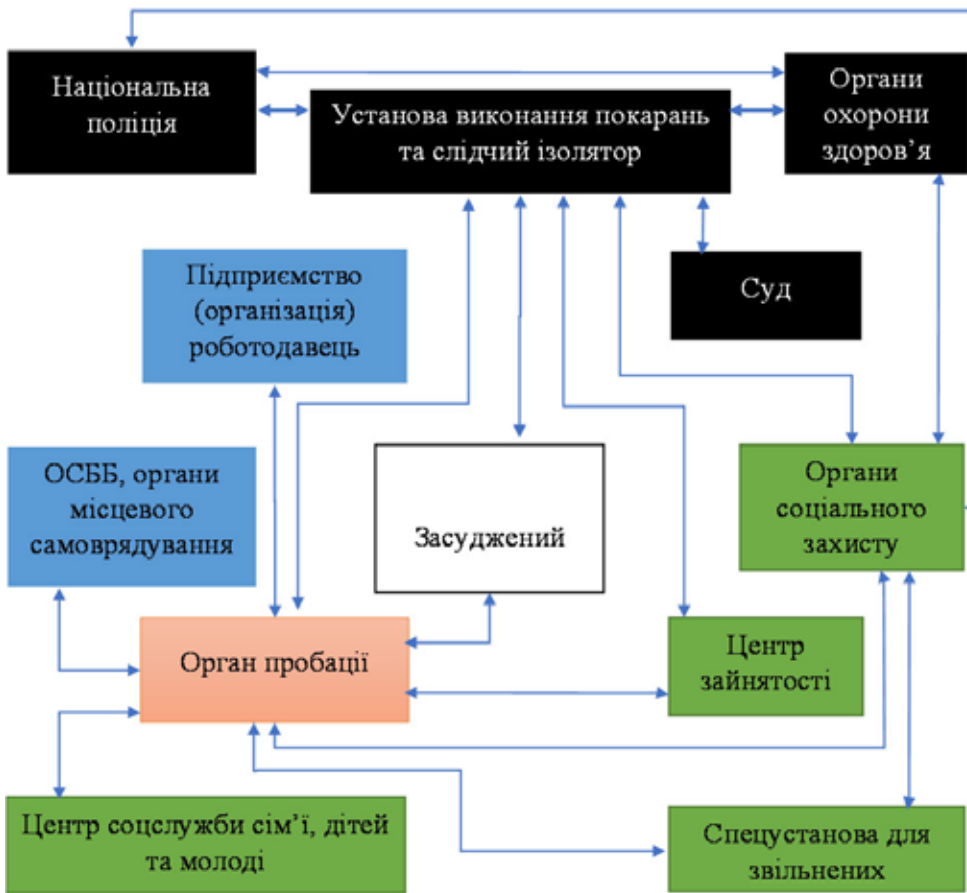
Суб'єкти соціального патронажу – центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи, які здійснюють соціальний патронаж [6].

Розглянемо механізм організації пенітенціарної пробації в Україні. Для загального розуміння цієї системи дозволимо собі повноваження та функції основних органів та служб подати в спрощеному вигляді.

Отже, як особливий процес соціалізації людини соціальна адаптація неповнолітніх, звільнених з місць позбавлення волі, забезпечує відповідність їх поведінки соціальним вимогам, засвоєння суспільно корисних позицій, сприяє розвитку здатності вирішувати життєві проблеми.

Адаптація людини як спосіб її інтеграції в нормативні, соціальні та моральні системи цінностей невіддільна від правової культури, розуміння існуючих у суспільстві політико-етичних і правових явищ, засвоєння

особистістю положень моральних і правових норм, правильного ставлення до життя. Дослідження юридичної літератури показує, що одним із найефективніших засобів соціальної роботи в напрямку адаптації неповнолітніх у суспільстві після звільнення є соціальний супровід.

Постпенітенціарний соціальний супровід – це цілеспрямована діяльність державних і недержавних організацій, соціальних працівників (соціальних педагогів) щодо реалізації соціальної політики щодо осіб, які повертаються з місць позбавлення волі, з метою створення необхідних умов для активної соціалізації.

Основними організаційними формами соціального супроводу після

звільнення з місць позбавлення волі є індивідуальна та групова робота. Ці методи включають консультування, адвокацію, психотерапію, різні форми навчання соціальної компетентності та інші методи соціального впливу [8].

Для забезпечення рівня соціальної підтримки після звільнення з місць позбавлення волі соціальні працівники (соціальні педагоги) повинні мати глибоке розуміння правових, психолого-педагогічних та соціокультурних питань, пов'язаних з досягненням їх цілей. Фахівці соціальних служб, які здійснюють соціальний супровід та адаптують людей до стандартів демократичного суспільства. Тому підхід має ґрунтуватися на позитивних факторах, довірі до людської

природи, але водночас усвідомлювати всі труднощі відновлення соціального характеру колишніх ув'язнених.

Відповідно до ст. 6 Кримінального кодексу України ресоціалізація є свідоме відновлення соціального статусу правопорушника як формального члена суспільства, повернення до суспільства та впорядкованого соціально-правова категорія, яка охоплює всі аспекти соціального відновлення під час і після відбування покарання.

В пенітенціарній педагогіці ресоціалізацію поділяють на пенітенціарну та постпенітенціарну. Пенітенціарна ресоціалізація – це розвиток законослухняної поведінки в пенітенціарних установах. Ресоціалізація після ув'язнення включає комплекс заходів щодо працевлаштування та умов проживання, встановлення зв'язків із правопорушниками для подальшої соціальної реабілітації після звільнення. Ресоціалізація є успішною лише тоді, коли після звільнення правопорушника будуть вирішені всі соціальні та сімейні питання: житлові, питання працевлаштування, питання матеріального забезпечення тощо [9]. Виходячи з цього неможливо говорити про остаточну ресоціалізацію неповнолітніх злочинців під час відбування покарання, а можна лише вживати певних заходів щодо їх реалізації після звільнення.

Створення умов для активної соціалізації молоді, яка повертається з місць позбавлення волі, полягає у розумінні її прав та обов'язків, передбачених національним законодавством.

Для досягнення позитивних результатів ресоціалізації необхідна активна співпраця багатьох суб'єктів системи ювенальної юстиції, зокрема державних органів влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства. Необхідними умовами виконання цієї функції є виправлення неповнолітніх, які відбувають покарання, соціально-ви-

ховна робота з цими особами, заходи щодо їх участі в громадських роботах, загальному та професійному навчанні, участь громадських організацій з метою уникнення виходу неповнолітніх з позитивної ресоціалізації.

Позбавлення волі, безсумнівно, негативно впливає на соціальну адаптацію та реінтеграцію правопорушників після звільнення з місць позбавлення волі. Після повернення до нормального життя ці особи стикаються з багатьма соціально-психологічними проблемами через втрату соціальних зв'язків, сімейних зв'язків, здатності приймати самостійні рішення в складних життєвих обставинах, розпоряджатися матеріальними ресурсами, знайти роботу чи житло тощо. Ці труднощі часто є чинником рецидиву злочинності і, отже, загального зростання рецидиву [10].

Закон України «Про пробацію» покликаний частково вирішити цю проблему. Пробація, призначена для забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення правопорушників і запобігання повторним злочинам, стала важливим каталізатором змін у пенітенціарній системі загалом і пенітенціарних установах зокрема. Хоча підготовка до звільнення ув'язнених велася і до ухвалення згаданого закону згідно з Законом України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» [11].

Запровадження системи пробації по суті зобов'язало орган пробації надавати правопорушнику низку соціальних послуг під час його підготовки до звільнення. Злочинці та їх соціально-виховна робота безпосередньо вирішуються виправною установою. Таким чином, орган пробації відповідає за координацію пробаційних зусиль на всіх етапах взаємодії з правопорушником, забезпечення безперервності процесу виправлення та ресоціалізації, від підготовки досудової доповіді до

винесення вироку судом, і, нарешті, вирішення питань, пов'язаних з адаптацією після звільнення.

Варто зазначити, що довгий час слова «пробація» та «тюрма» вживалися як антоніми. Злочинці здебільшого розглядаються як звичайні суб'єкти вигнання (депортація, фізичне знищення, сегрегація), а не суб'єкти суспільних відносин, які просто потребують більше уваги, щоб вплинути на відновлення соціальної адаптації [12, с. 344]. В дослідженнях пробації більше уваги приділяється застосуванню санкцій та заходів, не пов'язаних з позбавленням волі [13, с. 39]. Проте, залучення офіцерів пробації до роботи у виправних закладах набуло популярності, і пробація та позбавлення волі тепер описуються як два елементи однієї системи [14, с. 37].

Крім того, у сучасному розумінні роль офіцера пробації не обмежується соціально-виховною роботою з правопорушником, а включає також управління фінансовими ресурсами та усунення ризику рецидиву [14, с. 37].

Відповідно до ч. 2 ст. 11 Закону України «Про пробацію» служба пробації разом з органами державної влади та місцевого самоврядування здійснює підготовку до звільнення порушників шляхом: визначення місця проживання після звільнення; поміщення звільнених до спеціалізованих закладів; госпіталізації потребуючих. Одночасно з працевлаштуванням сфери взаємодії та суб'єкти соціальної адаптації між системою пробації та пенітенціарною системою не обмежуються цим.

Слід зазначити, що з метою підготовки неповнолітніх до звільнення ст. 94 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачено створення в установах позбавлення волі пунктів соціальної адаптації для засуджених з зразковою поведінкою та належним відношенням до роботи, строк покарання яких не перевищує шести місяців [15].

Підготовка до звільнення з місць позбавлення волі є завершальним етапом пробації, який створює умови перебування неповнолітніх у виправних установах, забезпечує нормальний фізичний і розумовий розвиток, попереджає агресивну поведінку, стимулює мотивацію до зміни особистості з огляду на вікові та психологічні особливості, покращує соціальні стосунки, щоб засуджені неповнолітні могли здобувати освіту та здобувати повну загальну середню освіту [16, с. 176].

Однак залишається відкритим питання, які категорії правопорушників підлягають випробуванню. На цей факт звертає увагу науковець Є. Бараш, на аналізуючи положення ч. 1 ст. 11 Закону України «Про пробацію». В цій нормі передбачено, що пробація використовується виключно для «навчання осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі або позбавлені волі на певний строк». Ч. 2 ст. 7 цього Закону визначає підстави умовного засудження як, з одного боку, «акт про помилування, яким засудженому замінено покарання або невідбуту частину покарання покаранням у вигляді громадських або виправних робіт». Ці підстави не передбачають помилування замість довічного позбавлення волі, оскільки згідно з чинним законодавством таке помилування здійснюється Президентом України на підставі рішення суду [12, с. 353].

Підсумовуючи, слід зазначити, що повноцінне запровадження пробації в Україні підвищить ефективність існуючих превентивних механізмів шляхом підвищення їх соціальних навичок та сприяння соціальній реінтеграції правопорушників після звільнення. Пріоритетними кроками на шляху до досягнення цих цілей має бути інтеграція функцій органів пробації та соціальної допомоги в пенітенціарні установи, а також розробка необхідних нормативних актів

для заповнення існуючого правового вакууму.

На етапі, коли основним завданням пробації є попередження рецидивної злочинності, корекція протиправної поведінки, сприяння соціальній адаптації, особливо важливо сформулювати необхідні правила і норми реалізації повноважень пробації.

Сьогодні в Україні існує методика оцінки ризиків і потреб неповнолітніх правопорушників, а також методика ведення справ таких правопорушників (індивідуальне планування та корекція результатів періодичних оцінок відповідно до соціальних потреб правопорушника) [17, с. 46].

Закон України «Про пробацію» є лише першим кроком до міжнародних судових стандартів. Чи набуде українська пробація ознак європейської системи значною мірою залежить від подальших кроків у її розвитку відповідно до європейських стандартів пробації.

Стаття має на меті висвітлити одну з проблем ресоціалізаційної спрямованості постпенітенціарної пробації в чинному українському законодавстві. Зміни в суспільстві останніх десятиліть призвели до зростання криміналізації останнього. Зрозуміло, що зростає і кількість засуджених до великих термінів ув'язнення. Становище цих людей після звільнення є досить складним. Під час ув'язнення особа щодня має дотримуватись суворих тюремних правил і як наслідок вона втрачає незалежність. В результаті така людина не завжди психологічно готова до повернення до нормального життя. Досвід показує, що тюремне утримання може мати багато негативних наслідків для особи. Перш за все, за рішенням суду до правопорушника мають бути встановлені певні обмеження та заборони. По-друге, це негативно впливає на морально-психічний стан людини: підвищується

агресивність, підвищується ризик психічних захворювань. Підсумовуючи, слід зазначити, що повноцінне запровадження пробації в Україні підвищить ефективність існуючих превентивних механізмів шляхом покращення соціальних навичок правопорушників та сприяння соціальній реінтеграції правопорушників після звільнення. Пріоритетними кроками на шляху до досягнення цих цілей має стати інтеграція функцій органів пробації та соціальної допомоги в пенітенціарні установи, а також розробка необхідних нормативних актів для заповнення існуючого правового вакууму. На етапі, коли основним завданням пробації є попередження рецидивної злочинності, виправлення протиправної поведінки та сприяння соціальній адаптації, особливо важливо сформулювати необхідні норми та правила реалізації повноважень пробації. Сьогодні в Україні існує методика оцінки ризиків і потреб неповнолітніх правопорушників, а також методика ведення справ таких правопорушників. Прийняття Україною Закону «Про пробацію» є лише першим кроком до міжнародних стандартів судочинства.

Ключові слова: ресоціалізація, пробація, офіцер пробації, соціальна адаптація, постпенітенціарний соціальний супровід.

Husak A. Resocialization orientation of penitentiary probation

The article is devoted to the problems of resocialization orientation of penitentiary probation in current Ukrainian legislation. Changes in the society in recent years led to criminalization of our society, to the increase in the number of convicts with long terms of imprisonment. The situation of these people upon release is quite complicated. While incarcerated

the person followed strict rules and he or she lost his independence. As a result this person is not always psychologically ready to return to normal life. Experience shows that imprisonment can have many negative consequences for a person. First of all, the offender must be subject to certain restrictions and prohibitions by a court decision. Secondly, it negatively affects the moral and mental state of a person: aggressiveness and mental illness increase. Summing up it should be noted that full introduction of probation and post-potential probation in Ukraine will increase the effectiveness of existing preventive measures by improving the social skills of offenders and promoting the social reintegration of offenders after release. Priority steps on the way to achieving these goals is the integration of the functions of probation bodies and social assistance into penitentiary institutions. They should take place as well as the development of the necessary regulatory acts to fill the existing legal vacuum. The stage when the main task of probation is the prevention of recidivism, correction of illegal behavior and promotion of social adaptation, it is especially important to formulate the necessary norms and rules for the implementation of the powers of probation. Today there is a methodology for assessing the risks and needs of juvenile offenders and method of managing cases of such offenders. Ukraine's adoption of the "Law of Probation" is only the first step to international standards.

Key words: resocialization, probation, probation officer, social adaptation, post-penitential probation, post-penitentiary social support.

Література

1. Про схвалення Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання

у виді позбавлення волі на певний строк. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1385-2008-p>

2. Виноградова С. О. Кримінологічні аспекти інституту пробації як гуманізаційна складова загальнодержавної політики України. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 142–146.

3. Беца О. В. До питання про створення служби пробації в Україні. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2012. № 7. С. 34–41.

4. Богатирьов І. Г. Чи потрібно реформувати кримінально-виконавчу інспекцію у службу пробації? *Віче*. 2007. № 3-4. С. 71–73.

5. Ткачова О. В. Інститут пробації в Україні: історичний досвід та сучасний стан. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 4. Т.2. 2016. С. 68–74.

6. Пенітенціарна пробація URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=136

7. Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк. Платформа правових консультацій – WikiLegalAid. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua>

8. Коваль В. В. Постпенітенціарний соціальний супровід неповнолітніх. *Каталоги | Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>

9. Науково-практичний коментар до ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України. URL: <http://radnik.info/komentar/kriminal-vikon/309-glaval/4756-6.html>

10. Янчук О. Роль соціальної роботи у реалізації завдань майбутньої пробації в Україні. Тези доповіді на Міжнародній науково-практичній конференції «Міждисциплінарні проблеми соціальної роботи: психологічні, соціологічні, правові аспекти» (Факультет психології Київського НУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ, 28 лютого 2014 р.) URL: <http://kvs.gov.ua/zmi/SocRobota08082014.pdf>

11. Стан реалізації засудженими із числа вразливих груп наданих прав і свобод. Результати дослідження. URL: <https://www.prostir.ua/?library=doslidzhennya-stan>

realizatsiji-zasudzhenuyu-z-chysla-vrazlyvuh-hrup-padanyh-prav-i-svobod

12. Бараи Є. Загальні тенденції гуманізації та перспективи пенітенціарної пробації щодо довічного позбавлення волі. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1(4). С. 344–354.

13. Пробація та служби пробації у країнах – кандидатах у члени ЄС. За ред. А. Кальмтоута, Д. Робертс, С.Віндінг. К. : Атіка, 2005. 448 с.

14. Ягунов Д. Європейські правила пробації: переклад, тлумачення та допоміжні матеріали. О. : Фенікс, 2013. 236 с.

15. Кримінально-виконавчий кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15/print!479160023558681>

16. Третяк О. Пенітенціарна пробація в системі соціальної адаптації неповнолітніх. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2016. Вип. 137. С. 175–179.

17. Ярмоленко В. І. Впровадження закону України «Про пробацію» – перспективи та проблемні питання. *Наукова стаття*. 2017. С. 45–56.

